

Tomislav Jonjić

Franjo Tuđman: o stotoj obljetnici rođenja

U povodu stote obljetnice rođenja dr. Franje Tuđmana (14. svibnja 1922. – 10. prosinca 1999.), ali i bez tog povoda – jer veliki su ljudi veliki upravo po tome što na svoj način personificiraju ideje, pa su, dakle, povod sami po sebi, bez ikakvih nadnevak, obljetnica i memoarskih doskočica svojih suradnika, suputnika, satelita ili protivnika – mogli bismo nanizati mnoštvo različitih i međusobno suprotstavljenih mišljenja o čovjeku kojemu je povijest povjerala sudbinu jednoga malog i napaćenog naroda u trenucima kad su mnogi brzopleto povjerovali da je povijesti vjerojatno došao kraj, pa bi u skladu s time, u neposrednoj budućnosti što će biti sasvim jednostavna i ravna kao ploča, a mirna i bogata kao mitska Arkadija, i taj i drugi narodi jednom zauvijek morali nestati, i tako svojim postojanjem, identitetom, interesima i težnjama prestati uznemirivati gospodare novoga svjetskog poretka.

U toj nizanci različitih prosudaba i raščlamba, jednima bi Tuđman bio jugoslavenski federalist i kunktator kojega su događaji odnijeli dalje nego što je on sâm u najburnijim snovima kanio ići, drugima bezuvjetni hrvatski državotvorac koji je već odavno za svoje nacionalno-revolucionarne ciljeve bio spreman i na krajnju žrtvu; za jedne je bio i ostao umiveni boljševik koji se sasvim ugodno osjećao pod skutima Josipa Broza, drugima hrvatski nacionalist koji je potihom zagovarao političku doktrinu ako ne baš Ante Pavelića, a ono svakako onih koji se ni Pavelića, sa svime onim što ga prati i u pučkoj predaji i u puno mu nesklonijoj knjiškoj historiografiji nisu spremni olako odreći; nekima je kruti i nespretni autokrat u karikaturalnoj bijeloj odori i s jedva prikrivenim tiranskim ambicijama, drugima dostojanstveni i zapravo tolerantni mudrac zaokupljen filozofijom povijesti i idejom slobode u vremenima koja na tu slobodu nasrću rafiniranije i pogubnije nego što se na nju nasrtalo u stoljećima što su iza nas; jedni u njemu vide državnika i vojskovođu bez kojeg bi nacija propala, drugi smatraju kako je njegovu ulogu mogao odigrati i prosječni vozač (jamačno i konduker) Zagrebačkoga električnog tramvaja; jednima je kriv što je omogućio rehabilitaciju jugoslavenskih komunističkih i udbaško-kosovskih struktura sa svim njihovim žbirima i ubojicama, drugi mu predbacuju zastupanje istih ideja koje je u emigraciji zastupao Vjekoslav Luburić, čovjek od kojega su i prije sloma Nezavisne Države Hrvatske zazirali ne samo oni koji su mu poslije posve neupućeno i nezasluzeno

pripisali ideju nacionalne pomirbe nego i mnogi od onih što su prije toga s njime dijelili porciju vojničkoga graha; i moglo bi se tako nizati unedogled, i moglo bi se za svaku od tih ideja – jer svaka od tih ocjena Franje Tuđmana zapravo na svoj način sadrži ideju o tome, zavrjeđuju li Hrvati oživotvorenje onoga prava koje ima svaki narod koji želi biti narod, prava na vlastitu državu (odnosno ideju o tome kakva je Tuđmanova Hrvatska bila, a kakva je možda mogla biti, dakako i ideju o tome kakva jest, a kakva bi trebala biti današnja hrvatska država) – mogla bi se pozvati barem satnija, ako ne i cijela pukovnija svjedoka i zaprisegnutih vještaka koji će, govoreći o Tuđmanu (vrlo rijetko ravnodušno, a gotovo uvijek s naklonošću ili s mržnjom), najčešće govoriti o sebi, o svojim željama i svojim predodžbama, o svojim uspomnama i svojim frustracijama, o svojim idealima i svojim zabludama.

Tako je zacijelo svima koji postanu zastavom neke ideje, kao što je Tuđman postao zastavom ideje hrvatske državne neovisnosti. Budući da je 1989. izbio na čelo pokreta koji će ju uskoro i ostvariti, Tuđmanov je životopis s jedne strane postao prvorazrednom političkom činjenicom jer bez njega nije moguće shvatiti čitav niz njegovih ključnih političkih poteza, pa ni ono što se uopćeno naziva Tuđmanovim dobom. No, s druge strane, i da nije postao to što je postao, i dalje bi njegov životopis svojim bogatstvom, razvedenošću i proturječjima bio vrijedna ilustracija položaja hrvatskog naroda u komunističkoj Jugoslaviji.

I zato, imajući na umu da su više od dva desetljeća koja su protekla od Tuđmanove smrti zacijelo dostatan vremenski odmak da se pokuša nepristrano raspravljati o njegovu mjestu u hrvatskoj povijesti, i da se uoče i registriraju kako konstante tako i mijene u tim ocjenama i raspravama, pa dakle i nasluti ono što će o prvomu predsjedniku demokratske Republike Hrvatske – države s kojom ga poistovjećuju i oni koji su se za nju žrtvovali i oni koji bi najradije da je nema – po svoj prilici misliti budući naraštaji. Hrvatski, dakako, jer: samo oni su relevantni, samo oni na to imaju apsolutno pravo, i samo do njih bi i njemu samomu bilo stalo, budući da je od svih Tuđmanovih svojstava najvažnije možda upravo to, da se nije trudio svidjeti se svijetu po cijenu da se ne sviđi vlastitom narodu. U tome je bio nalik Napoleonu, koji očito nije previše hajao što će o njemu misliti Rusi, ili Bismarcku, kojemu je bilo stalo do toga što će napraviti za Njemačku, makar to bilo uz dlaku i Francuzima i Habsburzima i svakomu drugome.

Zbog toga je smiješan argument za kojim ovlaš posežu njegovi protivnici i negatori: da su se na njegovu sprovodu sredinom prosinca 1999. sramežljivo pojavili tek nižerangirani strani diplomati i samo jedan predsjednik države, onaj turski. Smiješan, jer taj tobožnji argument nepogriješivom preciznošću otkriva političku prazninu i satelitski mentalitet tih kritičara: za razliku od njih, Franjo Tuđman nije imao ambiciju biti instrument provedbe interesa stranih sila ni hvaljeni činovnik neke nadnacionalne organizacije, pa tako ni čašćeni namjesnik takozvane međunarodne zajednice za ovaj dio Europe; on je htio biti i bio je predsjednik samostalne hrvatske države i vođa hrvatskoga naroda, a velebno mnoštvo koje je onoga prosinačkog dana šutke i tronuto koračalo za njegovim lijesom zagrebačkim ulicama, dok su širom hrvatskih zemalja i diljem svijeta, svagdje gdje ima Hrvata, hrvatske državne zastave bile spuštene na pola koplja,

najjasnija je i neoboriva svjedodžba da je te svoje temeljne ciljeve i ostvario. Što se, pak, o tome misli, i što će se o tome misliti u Londonu i Parizu, u Berlinu i u Beogradu, u Bruxellesu i u Washingtonu, može biti važno trgovcima i bankarima, može biti važno i diplomatskim činovnicima, no iz vizure trajnih hrvatskih interesa i perspektive vječnosti posve je nebitno.

Svijest o tome, i uvjerenost u to, ne daju nam samo pravo, nego nameću i obvezu da tim istim mjerilima – hrvatskim, a ne tuđinskim, pa makar ti i ne bili nužno i uvijek protuhrvatski – mjerimo i Tuđmanovu osobu, trajna postignuća njegovih nastojanja i cijelo njegovo doba. Uostalom, premda su nam neke epizode i dalje nejasne – ne na zadnjemu mjestu zbog Tuđmanovih kasnijih prikaza i tumačenja koja su se mijenjala i prilagođavala vremenu i političkim okolnostima – veliku većinu činjenica iz životopisa prvoga predsjednika demokratske hrvatske države danas znademo, a ako smo spremni suočiti se s činjenicama, poznat nam je i kontekst u kojem je on djelovao. Jer, u posljednjih tridesetak godina u nemaloj su mjeri istražena, reinterpreterirana i preocijenjena ona politička i društvena zbivanja i pokreti koji su obilježili Franju Tuđmana, i koje je, usporedno s time, bilježio i obilježio i on sâm, nekad u većoj, nekad u manjoj mjeri. Zato danas o nacionalnim i ideološko-političkim previranjima uoči Drugoga svjetskog rata, kao i o tome krvavom obračunu na hrvatskome tlu, potom o komunističkoj Jugoslaviji, o hrvatskom proljeću i hrvatskoj šutnji koja je slijedila iza njega, o novome narodnom i političkom preporodu koji je, desetljećima silom prigušivan, pred kraj osamdesetih godina 20. stoljeća naizgled odjednom, usporedno sa svjetskim slomom komunizma, buknuo naglo, praćen nadama i bojaznima tolikih milijuna, na koncu i o stvaranju suvremene hrvatske države i o Domovinskom ratu, pa i pokušajima obezvrjeđivanja tih postignuća, samo posve naivni i oni što su beskrajno siromašni duhom, razmišljaju u hagiografski propisanim, crno-bijelim kategorijama, na politički korektan i udžbenički kanoniziran način.

Zato i Tuđmana možemo promatrati kao čovjeka od krvi i mesa, sa svim njegovim manama i vrlinama, iluzijama i strahovima, uspjesima i porazima. I zato već danas, pa i na početku ovoga teksta, prije nego što ponudimo vlastite poglede i argumente za tu tvrdnju, možemo sa sigurnošću reći kako sve kritike koje su dosad izrečene na njegov račun, pa i one koje će možda biti izrečene u budućnosti, ne čine njega i njegovo ključno postignuće – suvremenu neovisnu i demokratsku hrvatsku državu – ni na koji način manjim, nego upravo obrnuto: sjajnijim i većim. Tako će biti i sutra: ljudske mane i slabosti uzmicat će nad trajnim plodovima, nad onim što pojedinca nadrasta i nadilazi. I kad zbog jeftine patetike, politikantskih kalkulacija ili puke površnosti, presudne zasluge za to postignuće pripisujemo tisućama ili stotinama tisuća, dostaje već elementarna matematika da nas vrati na pravi put: imali smo, naime, i u nekim drugim povijesnim trenucima takve tisuće i takve stotine tisuća onih koji su se samoprijegorno i bezuvjetno žrtvovali za isti cilj, ali su nedostajali oni koji će u nepovoljnim okolnostima imati znanja i vještine – dakako, i sreće, na koju ćemo se vratiti niže – da tu pripravnost na žrtvu okruna trajnim plodovima.

Kao i sve nas, i Tuđmana su odredili vrijeme i okolnosti u kojima je sazrijevao, a još više ono što je ponio iz roditeljske kuće: što god smo stariji, to svjesniji bivamo da je lakše naučiti novo nego zaboraviti staro, i da su najdublja uvjerenja i ključni osjećaji oni koji su, kako se to patetično kaže, usisani s majčinim mlijekom; koji su, dakle, poprimljeni i oblikovani u ranoj mladosti, pa se poslije žilavo opiru svim osobnim i obiteljskim mijenama i izazovima, odnosno društvenim i povijesnim burama i nepogodama. To vrijedi i za Tuđmana.

On je stasao u prenapučenu i razmjerno siromašnu dijelu sjeverozapadne Hrvatske, on se je od rane mladosti kretao u radićevskom okruženju koje je, zapravo prirodno i logično, u ambijentu zapuštenih i ruševnih ostataka provincijskih dvoraca i kurija, puno dublje i intimnije prožimala šenoinska, romantizirana predodžba o Matiji Gupcu, Iliji Gregoriću i sličnim puntarima, o borbama za seljačka prava i o socijalnim, seljačkim pobunama, nego onaj titanski sukob Istoka i Zapada koji je Hrvatsku sveo na *reliquiae reliquiarum*, a onda tijekom 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća u središnjemu, dinarskome i u panonskom dijelu hrvatskih zemalja kulminirao njihovom rascjepkanošću, a domalo i u svetosavskom ekspanzionizmu te u sukobu hrvatske i srpske nacionalne ideologije.

Nije njegovoj okolini nedostajao osjećaj hrvatstva – uostalom, pod *horvatskim* imenom shvaćenim u uskome, pokrajinskom smislu, u Gajevo i u kasnije doba oblikovan je i otpor kojekakvim *ilirskim* i *južnoslavjanskim*, preporodnim i poslijepreporodnim kombinacijama i maštarijama – ali je taj osjećaj bio drugačiji nego u Slavoniji ili Srijemu, u Lici, na Banovini, u Dalmatinskoj zagori ili u Hercegovini: taj je osjećaj bio sinteza starih pravica i ljepote krajolika; plod svakodnevnog, makar simboličkog nadmetanja tajanstvenih srednjovjekovnih, feudalnih burgova na jednoj, i dojučerašnjih kmetova i njihovih potomaka na drugoj strani; elementa koji bi konzervirao staro jer strahuje od novog, i elementa koji hoće novo, jer je uvjeren kako će time jednom doista postati svoj na svome. Taj puk, dakle, govori i na svoj način osjeća *horvatski* – a zagorske *šljivare* i turopoljske *plemenitaše* takvima nazivaju i stranci – u doba kad su ostalim Hrvatima zbog niza raznih razloga puno bliži regionalni nazivci i pokrajinska imena. No, njemu je na zubu više Nijemac i Mađar, čak i daleki Osmanlija od kojega se strepilo stoljećima (ali je možda i sada tamo, u onoj mihanovićevskoj *magli štono Unu skriva*), nego slavenstvo, velikosrpstvo i Jugoslavija.

Zato u tome mentalitetu stasa veliki broj naših preporoditelja, sa svojim romantičnim i u konačnici pogubnim sveslavenskim i ilirskim iluzijama, zato o njemu više govore Gajeve budnice, Mihanovićeva “Horvatska domovina” i Matošev lirski putopis “Oko Lobora”, nego opori i tvrdi, kao od živca kamena tesani nepoetični stihovi Filipa Grabovca, a kamoli nemilosrdne, cinične i grube filipike Ante Starčevića, poslije i Josipa Franka ili Ive Pilara, čiji se je slavosrpski apostolat hrvatsko-srpske sloge i takozvanoga narodnog jedinstva na početku 20. stoljeća grubo nasukao na sarajevsku i bosansko-hercegovačku zbilju u kojoj tamošnji Srbi, već naveliko prožeti mišlju velikosrpskog imperijalizma, ne mogahu – kako se izrazio jedan od Pilarovih suvremenika i *kuferaških* sumišljenika – Hrvata živa vidjeti; zato je bio moguć Vatroslav Jagić sa svojim kvaziznanstvenim opravdanjem čitave kolajne protuhrvatskih, hrvatsko-srpskih i bošnjačkih

jezikoslovnih konstrukcija; zato je bila moguća čak i izmišljotina K. Š. Gjalskoga o pučkim napjevima u kojima se njegove Gredice i cijelo Hrvatsko zagorje nazivaju tobožnjim “pragom miloga srpstva”.

Zato je, uostalom, na taj puk vrlo rano počela magnetski djelovati riječ Stjepana Radića, čije smo mladenačke naprednjačke, hrvatsko-srpske i *slavjanofilske*, moskovitske koncepcije do dana današnjega spremni olako zaboravljati ne samo onda kad govorimo o razlozima tadašnjih jugoslavenskih glavinjanja dijela naše kulturne i političke elite njegova doba nego i onda kad se pitamo zašto je i krležijanska i nekrležijanska propaganda lenjinizma znala ponekad pasti na plodno tlo čak i među težacima koji su inače i krvlju znali braniti svaku stopu svoga *grunta* među tim gusto naseljenim i bezbrojnim međama prošaranim brjegovima što su redomice okićeni crkvicama i obilježeni pučkim proštenjima. Kako je dolazila iz Rusije – zemlje po kojoj jedinoj, prema davnoj ocjeni braće Radića, i Hrvati i svi drugi Slaveni vrijede toliko koliko uopće vrijede (a vrijede toliko da na njihovim plećima počiva budućnost čovječanstva!) – moskovitska boljševička krilatica *Zemlja seljacima!* znala je potisnuti protukomunističku propagandu, potjecala ona iz katoličkih ili iz protukomunističkih režimskih krugova, i bila potkrjepljivana najrazličitijim ideološko-teorijskim traktatima ili tek hladnim, golim i suhoparnim brojkama i slikama.

Tako ju je zacijelo doživljavao i Tuđmanov otac Stjepan, mali gostioničar iz Velikog Trgovišća koji je desetljeće i pol predvodio Hrvatsku seljačku stranku u tom selu, a posljednjih nekoliko predratnih godina bio i načelnik općine; tako ju je očito primao i njegov najstariji sin, koji je sazrijevao u vrijeme kad je nakon atentata u Marseilleu i popuštanja stega šestosiječanjskog režima obnavljan rad stranke koja je tomu turobnom vremenu, što je diljem Europe i svijeta, nasuprot dekadentnim i trošnim, samo naizgled demokratskim zapadnim režimima, išlo naruku totalitarnim diktaturama, plaćala svoj danak i težnjom da u vlastite redove usiše bivše pravaše i bivše pučkaše, dojučerašnje hrvatske federaliste i borbene jugoslavenske unitariste, misionare pučkoga katolicizma, katoličke tradicionaliste jednako kao i neopoganske ruraliste, pa uz to još i hrvatske nacionaliste novog naraštaja i filokomunističke internacionaliste, kako bi sebe, na čelu s nepogrješivim vođom hrvatskog naroda koji se je, možda i zbog neugledna stasa i dubokoga radićevskoga kompleksa, volio pristašama pokazivati na bijelome konju, dajući se pratiti na udaljenosti koja je demonstrirala strahopoštovanje, mogla na krilima te dominacije proglasiti istovjetnom s cijelim hrvatskim narodom, usput bez milosti i pogovora amputirajući inteligenciju i takozvanu pokvarenu gospodu kao običan otpad što nije vrijedan ni pravoga prijezira.

Dok je u samoj jezgri hrvatske politike sve više do izražaja dolazio onaj rascjep koji je na sličan način nešto prije obilježio irsku borbu za osamostaljenje, rascjep između pristaša potpune neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti te kompromisu sklonih *Freestatersa* – pa je u radićevsko-mačekovskom političkom vokabularu nedorečeni i nejasni pojam *slobodne Hrvatske* gotovo posve potisnuo pojam državne neovisnosti – Franjo Tuđman je s nepunih četrnaest godina krenuo na školovanje u tako blizi, a za jednoga siromašnoga zagorskog seljaka tako daleki i kičmanovićevski tuđi Zagreb. Jesu li na nj pored neimaštine pritom utjecali i

neki drugi momenti, ne znamo zasigurno, ali znademo da je on marksističko-lenjinističku misao (dakle: i njezinu logičnu, zakonitu i neminovnu posljedicu u formi lenjinsko-staljinske političke prakse) prigrlio dosta rano, još prije nego što su se plamenovi Drugoga svjetskog rata proširili na jugoistok Europe.

Nije se u posljednjoj fazi svojega života razmetao preveć opširnim uspo-
menama na to doba – osim onoliko koliko je držao potrebnim da naglasi svoj rano izraženi nacionalni osjećaj i pritom visoko podigne barjak takozvane hrvatske ljevice koji su, nekim čudom, s itekakvim razlozima primjećivali sasvim malobrojni, uključujući i suvremenike njezinih tobožnjih protagonista – ali će jamačno zbog toga osjećati potrebu da ne samo širu, tradicionalno površnu i neupućenu javnost nego i stručne, historiografske krugove – pritom se, dakako, obilno poštavajući poslovičnom sklonošću ljudi da i svoja mišljenja i svoja uvjerenja prilagode mišljenju vlasti – uvjeri kako je takozvana hrvatska ljevica, usprkos svojoj neupitnoj, fanatičnoj odanosti Kominterni i Moskvi, i svomu zelotskom prisezanju takozvanom genijalnom strategu i vojskovođi naprednog čovječanstva Josifu Džugašviliju, a onda i njegovoj jugoslavenskoj filijali na čelu s drugom *gensekom* Josipom Brozom zv. Titom i njegovim bliskim suradnicima, poput Aleksandra Rankovića, Milovana Đilasa i Edvarda Kardelja – odreda i naširoko poznatim hrvatskim rodoljubima – zdušno zastupala hrvatske interese, što bi, razumije se, imalo uključivati i hrvatsku državnost.

U stvarnosti to, dakako, osim u ekstremno rijetkim slučajevima, nije prelazilo granice jugoslavenskog federalizma (i njega, dakako, zasnovanog po uzoru na sovjetski), ali: *Roma locuta, causa finita* – kad je taj sud, već na prvi pogled više politički nego historiografski, počeo dolaziti sa samoga vrha vlasti, bilo je lako, osobito onima koji su uvijek rado i prpošno kupovali rog za svijecu (nastojeći to, razumije se, činiti iz prvih redova, da se njihovo intelektualno sluganstvo bolje i jasnije vidi, kako bi i nadnica bila izdašnija), na tržištu političkih ideja za sitan novac ponuditi Krležina *Starčevića* i Kvaternikova *Cesarca* premda je svatko tko je htio znati, nepogrješivo znao da su oni zapravo bili podjednako autentično pravaški i hrvatski koliko su Kominternin VII. kongres iz 1935. i njezina koncepcija Pučke fronte bili autentično demokratski i antifašistički.

Je li, pak, Tuđman doista ujesen 1940., kao srednjoškolac, učenik zagrebačke Trgovačke akademije, bio uhićen kao simpatizer Komunističke partije Jugoslavije i njezine ovdašnje ekspoziture koja se je pritajila pod hrvatskim imenom, ali je i tom zgodom slavila Lenjina i Staljina i Listopadsku revoluciju (i s njom povezana druga dotad ostvarena napredna postignuća, od tamanjenja političkih protivnika, svedenih na kukce i štetočine, i raseljavanja krimskih Tatara, preko ukrajinskoga Gladomora sve do moskovskih procesa, napada na Finsku i njemačko-sovjetske podjele Poljske), u literaturi se smatra prijepornim; nije, međutim, prijeporno da su u to vrijeme u konclogore Maček-Šubašičeve Banovine jednako demokratski, s batinom ali bez sudske odluke, bili doista strpani brojni komunisti, ali i to, da je ta literatura desetljećima prešućivala kako je navlas istu sudbinu tih mjeseci dijelilo mnoštvo pripadnika hrvatskoga nacionalističkog naraštaja, od Ivana Oršanića do Jerka Skračića, i od Mile Starčevića do Radovana Latkovića i Ice Kirina... One prve je, naime, valjalo isticati jer su bili protiv

“imperijalističkog rata” (time, naruku Hitleru, poslušno slijedeći smjer zacrtan sporazumom Ribbentrop – Molotov); ove druge se moralo ignorirati, jer su bili za neovisnu Hrvatsku: kad je zabranjen cilj, logično je da se *damnatio memoriae* protegne i na one koji su se za nj borili.

No, ako je to htjela prešutjeti jedna uškopljena i počešljana nazovihistoriografija, nije to zaboravljala povijest, a nisu zaboravljali ni oni sami, akteri tih zbivanja. Ogledat će se sa svojim protivnicima i neprijateljima u idućih nekoliko godina i perom i sabljom. Malo je, pak, dokumenata i svjedočenja koja pouzdano govore o Tuđmanovu udjelu u borbi za obnovu Jugoslavije pod vodstvom njezine kompartije čijim će članom postati u prvoj polovici 1942. Dotad je, prema nekima, imao razmjerno istaknutu ulogu u Savezu komunističke omladine Jugoslavije, jednoj od partijskih *udarnih pesnica* koja – za razliku od same Partije – nije čak ni iz taktičkih razloga prividno federalizirana, pa je i prije rata i u ratu ostala svjedočanstvom partijskog unitarizma i centralizma; najrječitija je možda kasnija njegova javna šutnja o tome dobu, šutnja u kojoj je osobne uspomene i pojedinačne zgode nadomještala naknadno domišljena i sasvim uopćena politička ocjena koja je htjela više voditi računa o budućnosti, nego što je opisivala prošlost. Zato je ostala dvojbeno i ta njegova pripadnost SKOJ-u; nedvojbeno je pak da je bio jedan od takozvanih *omladinskih rukovodilaca*, i da je i pred oči hrvatske mladeži kao uzor stavljao “hrabre Sovjetske Komsomolce, nadahnute herojskom borbom Crvene Armije”.

Iza njega je ostalo i nekoliko dokumenata koji pokazuju da kao *politički radnik* u partizanskim redovima nije štedio ni živote svojih protivnika, ali nijedan dokument koji bi ga – kao što se ponekad znalo insinuirati – smjestio u kontekst one najkrvavije i najbrutalnije epizode iz svibnja 1945., kad bi budući predsjednik hrvatske države trebao tobože i sâm sudjelovati u pokolju Hrvata, i ne samo njih. Ipak, dok su njegovi nacionalno-politički, ideološki i ratni protivnici svršetak vojnih operacija dočekali ili pod zemljom, nerijetko u neobilježenim grobovima, ili u emigraciji, lišeni domovine, imetka, rodbine i prijatelja, bivajući pritom progonjeni poput zvjeradi, njega je već početkom te posljednje ratne godine čekao razmjerno visok položaj u Beogradu, u glavnome gradu države koju je pomogao obnoviti, u generalštabu Jugoslavenske armije.

Jednoga su mu brata, izgleda, u proljeće 1943. kao partizana ubili Nijemci; drugi je preživio kao pripadnik jugoslavenskoga partizanskog pokreta kojemu se dosta rano pridružio i njihov otac (prema jednim žustro i oduševljeno; prema drugima ponešto nevoljko, pri čemu bi potonje tvrdnje mogle biti ipak u neskladu s nepobitnom činjenicom da je Stjepan Tuđman vrlo rano okrenuo leđa Mačeku i Hrvatskoj seljačkoj stranci, pa će ga boljševici staviti među one izabranike kojima je kao vijećnicima ZAVNOH-a, potom i članovima AVNOJ-a i članovima jugoslavenske Ustavotvorne skupštine, namijenjena uloga korisnih budala što, pozivajući se na Stjepana Radića, imaju poslužiti kao kvazidemokratska kulisu u velikome kompartijskom igrokazu koji su i na Zapadu tako nestrpljivo priželjkivali, da svoju savjest lakše primire zbog toga što su kupili rog pod svijeću).

Tamo, u *prestonici* države za koju je jamačno bio uvjeren da će biti i bolja i pravednija – pa time i Hrvatima poželjnija i prihvatljivija – od one predratne

koju su i komunisti nazivali tamnicom naroda (pa onda u proljeće i ljeto 1941., u protimbi s elementarnom logikom, ali zato za volju Kominterne i na utjehu svima koji su za Jugoslavijom žalili, pohrlili braniti tu tamnicu sa svim njezinim represivnim instrumentarijem), Tuđman je i oženio se pripadnicom te iste, njegove, Jugoslavenske armije, Ankićem rođenom Žumber, s kojom će u istome gradu dobiti dva sina i kćer. Ona će ga nadživjeti više od dva desetljeća – živa je i u trenucima kad nastaje ovaj tekst – dovoljno dugo da ju tobožnji politički nasljednici njezina supruga, u skladu s običajima koje bismo rado nazvali balkanskima kad i drugdje, široko izvan Balkana, ti običaji ne bi odlikovali soj koji svoj uspjeh zahvaljuje samo bezočnoj servilnosti, “zbog neurednog plaćanja članarine” jednostavno nogiraju iz stranke koju je on osnovao i osigurao joj mjesto u povijesti, pa ju potom bez milosti gurnu na društvenu marginu.

Otrpjela je to dostojanstveno – očevidno svjesna kako je to najbolji način da ponizi klatež što je, dokazujući svojim stranim gospodarima da je u svom *detuđmanizatorskom* žaru doista spreman do iznemoglosti se prostirati po podu, požurio pljunuti predsjednikovu suprugu istom onom žustrom i podmuklom strašću kojom joj se do jučer ropski udvarao i životinjskom joj odanošću lizao skute – a svoja desetljeća s *Francekom* opisat će u uspomenama, u kojima će, šezdesetak godina poslije rata, zabilježiti koliko je potresena bila kad se je u proljeće 1941. suočila s političkim, demografskim i s njima povezanim mijenama koje je doživljavao Zagreb u novoj državi i pod novim režimom, za koji joj – kao i tolikim njezinim partijskim i partizanskim drugaricama i drugovima – nije doteklo snage da ga ne poistovjeti s državom. Pritom će vrlo pedantno u tim istim uspomenama bez ijedne riječi prijeći preko vrlo sličnih, ali ipak puno, neusporedivo drastičnijih promjena koje su četiri godine kasnije, u proljeće i ljeto 1945., pogodile i Zagreb i druge, malne sve ostale hrvatske gradove.

Prešućujući, dakle, da su i sa zagrebačkih ulica u proljeće i ljeto 1945. zauvijek netragom nestali mnogi od onih bez kojih Zagreb ne bi bio to što jest, kako bi u njihove kuće i stanove, i u kuće i stanove onih čija su tjelesa tih dana i tje-dana zatrpavana po gradskim parkovima i prigradskim jarcima (ili onih što su tih mjeseci strepili za život po bezbrojnim otvorenim i zatvorenim tamnicama i logorima diljem Hrvatske i Europe), mogli useliti neki novi ljudi, većinom s trorogim kapama s petokrakim zvijezdama, ali i mnogi sa šajkačama, posve nesvikli gradskom načinu života i nerijetko neprijateljski prema onomu što su u tome gradu zatekli i što je on simbolizirao ne samo Hrvatima nego možda i dobromu dijelu europskog Jugoistoka, supruga Franje Tuđmana zaobišla je potrebu da se upita zašto je do toga došlo, komu je to koristilo i komu valja pripisati zasluge za tu apokaliptičku tragediju i njezina naroda.

Je li, pak, on, gledajući možda s Kalemegdana prema zapadu, u paradnoj odori visokog oficira Jugoslavenske armije, bio svjestan toga mora mrtvih i atmosfere straha koja se 1945. nadvila nad Zagreb i Hrvatsku, i o kojoj je tada – nasuprot ovoj ilustrativnoj i sasvim neslučajnoj amneziji njegove supruge – nadbiskup Stepinac pisao i *Maršalu* i njegovim ovdašnjim *adlatusima*, a pred kraj ljeta 1945. nesretnom nositelju karadževićevskog Ordena belog orla s mačevima, i sad još uvijek ambicioznomu jugoslavenskomu ministru vanjskih poslova, Ivanu

Šubašiću, u silnome strahu pripovijedali dojučerašnji stranački drugovi iz Gorskoga kotara, Like, Zagreba, Moslavine, Slavonije, Bosanske Posavine, Srijema i Bačke, mi danas ne znamo sa sigurnošću. Da je o tome previše mislio i naglas govorio, epolete na njegovu ramenu jamačno se ne bi množile, a ne bi bilo ni onih privlačnih položaja u (Jugoslovenskome) Sportskom društvu Partizanu.

A kako je u posljednjim desetljećima života, sad već kao hrvatski nacionalist, na svoja leđa naprtio mnoštvo mrzitelja, neprijatelja i zavidnika, ipak s krajnjim oprezom valja uzimati brojna svjedočenja da je i dalje, tijekom dugog niza poratnih godina bio zadržati boljševik i odani Jugoslaven, tim prije što ima i sasvim drugačijih prosudaba: da je i tada bio svjestan Hrvat i da je dosta rano zaključio kako između formalne ravnopravnosti Hrvata u novoj, i stvarne njihove neravnopravnosti u staroj Jugoslaviji i nema neke osobite razlike: oba puta su oslobođani u ime Jugoslavije, i oba su puta imali razloga to oslobođenje smatrati okupacijom. Jedina je razlika među njima ta da je ovu drugu još i danas, nažalost, politički nekorektno nazivati pravim imenom. Ta je tužna činjenica, pak, istodobno i jasan pokazatelj u kojoj smo se mjeri te okupacije doista oslobodili.

A kad je jednom počeo razmišljati na taj način – ponukan ponajviše nastojanjem velikosrpski raspoloženih vojnih, partijskih i historiografsko-publicističkih krugova da krivnju za propast prve, monarhističke Jugoslavije svale na Hrvate koji onda, slijedom toga, ne bi imali ni moralnoga ni kakvoga drugoga prava postavljati svoje zahtjeve u drugoj, komunističkoj – Tuđman se više nije kolebao niti je uzmicao. Pred onima koje je običavao nazivati centralistima i hegemonistima, on će tijekom dugoga niza godina polemično braniti svoja gledišta, koja će onda i nehotice dovesti u pitanje 1990., svojom poznatom historiografsko-političkom ocjenom ratnoga doba na Prvome općemu saboru Hrvatske demokratske zajednice: jer, ako je hrvatska država – u kojoj bi se režimi mijenjali povijesnom zakonitošću kakvom su se tijekom povijesti mijenjali i u drugim državama, dakle: čak i silom – doista bila izraz težnji hrvatskog naroda kao što pokazuje cijela njegova povijest, postoji li *hrvatski argument* za njezino rušenje? I može li se Hrvatsku od jednoga nedemokratskog režima oslobađati u ime Jugoslavije i pod jugoslavenskom zastavom?

No, konac je osamdesetih tada bio još daleko, a mi zacijelo nikad ne ćemo znati je li na proces njegova odjugoslavenjivanja barem dijelom utjecala i činjenica da su mu otac i maćeha u proljeće 1946. pronađeni mrtvi: u službenoj i zacijelo najvjerojatnijoj verziji, Stjepan Tuđman je u stanju duševnog rastrojstva ubio svoju drugu suprugu, pa onda sebe; prema verziji koju je barem u posljednjem razdoblju svog života zastupao najstariji njegov sin, oboje su ubijeni, i oboje su ih ubili režimski egzekutori (koji pritom nisu partizanski, ali jesu udbaški). Ta je verzija istodobno podupirala Tuđmanove kasne tvrdnje da je i sâm, još 1942., pa onda i nakon toga, pomišljao na samoubojstvo, razočaran onim za što se je borio. To se, dakako, čini razmjerno nategnutim, jer će proći još dosta vremena, barem dvadesetak godina, dok on svoj jugoslavenski federalizam nadomjesti hrvatskim nacionalizmom.

Samo na prvi pogled će se taj proces Tuđmanova političkog i nacionalnog sazrijevanja odvijati usporedno sa sve otvorenijim partijskim priznanjem činje-

nice da u drugoj Jugoslaviji nacionalno pitanje – a u Jugoslaviji je nacionalno pitanje uvijek bilo u prvom redu hrvatsko pitanje! – nije riješeno, usprkos svim dotadašnjim svečanim proglasima o protivnome. Međutim, načinom na koji je organizirao zagrebački Institut za historiju radničkog pokreta – na čelo mu je postavljen ujesen 1961., čim je ta kvaziznanstvena filijala Centralnoga komiteta republičke *kompartije* formalno osnovana – i načinom na koji je za nekoliko mjeseci, 1962., počeo surađivati u Akademijinu, upravo Krležinu *Forumu*, a osobito svojim odnosno institutskim primjedbama na *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije* koji je pod ravnanjem Rodoljuba Čolakovića 1963. pripremio beogradski Institut za izučavanje radničkog pokreta, Tuđman je pokazao da je u borbi za vlastita, u međuvremenu izgrađena uvjerenja spreman ići i dalje od onoga što su koncedirali Tito na nekim zatvorenim sastancima i u kasnijim govorima, odnosno lokalni namjesnik jugoslavenske Partije, Vladimir Bakarić, u novinskim razgovorima što su u ondašnjoj monolitnoj duhovnoj i političkoj žabokrečini komunističke Jugoslavije naširoko odjeknuli.

Sasvim je moguće da je pritom računao na potporu i Miroslava Krleže i nemalog dijela partizanske i komunističke elite u Hrvatskoj, koja je imala razloga za nezadovoljstvo podcjenjivanjem njezinih ratnih zasluga u službenoj partijskoj hagiografiji – jamačno u većoj mjeri zabrinuta zbog toga što se odmjerenjem tih zasluga odmjeraavaju i njihova snaga i njihov utjecaj u sadašnjosti – ali da nije bio puki eksponent tih krugova, nepobitno svjedoči činjenica da se svojih uvjerenja nije odrekao ni onda kad bi se ovi pokunčili i povukli. Ne posipajući se pepelom niti se obazirući previše na njih, Tuđman je nastavio svoju borbu, gradeći polako i vlastito povjesničarsko ime s takvom samosviješću da je 1964. bio spreman ući u sukob čak i s Vladimirom Bakarićem, čovjekom koji je već dva desetljeća bio glavni Titov i beogradski povjerenik za Hrvatsku.

Time je pristao na anatemu: neki će mu historiografski obrtnici i trgovci na malo i vlastitim obrazom i nacionalnom sudbinom spočitavati da premalo radi na izvorima, i da se zadovoljava kompiliranjem i reinterpretiranjem tuđih interpretacija, a domalo je doživio i orkestriranu partijsku hajku u kojoj su – da ne spominjemo neke druge, posve neoriginalne i objektivno beznačajne pisare – prednjačili Ljubo Boban i Mirjana Gross, čija je historiografska reputacija, do danas i iz posve neznanstvenih razloga dizana u nebesa, bila nesumnjivo potpomognuta i ljupkom činjenicom da je gospođa Gross drage i odgovorne drugove, zaposlene u stanovitim korisnim i poslovično djelotvornim službama koje se obično povezivalo s dugačkim kožnatim mantilima, u trenucima odmora od svojih mukotrpnih znanstvenih istraživanja znala marljivo izvješćivati o određenim nepoćudnim mislima i antisocijalističkim nagnućima nekih svojih kolega.

I zato, s obzirom na njezin udio u pokušaju Tuđmanova historiografskog i političkog *demontiranja* u drugoj polovici šezdesetih godina prošloga stoljeća, iskreno žalim zbog krajnje neobične okolnosti da imena gospođe Gross nema u kazalu ne samo *Bespuća povijesne zbiljnosti*, važne Tuđmanove knjige u kojoj se opširno bavio i tom hajkom i njezinom svrhom, nego ni u kazalu *Usudbenih povjestica*, njegove zbirke (pomno probranih) dokumenata o “njegovu slučaju”, što je objavljena u Zagrebu 1995., kad je bio na vrhuncu moći. Bilo bi, mislim,

i zgodno i točno i korisno – pa dakle i ispravno – da je svatko dobio ono što zaslužuje, uključujući i druge njegove povjesničarske kolege, pa i one koji su postavljeni na visoke dužnosti na Institutu poslije Tuđmanove faktične smjene i njegova izbacivanja iz Partije u prvoj polovici 1967. godine, usporedno s protudeklaracijskom hajkom. To se, dakako, odnosi i na one koji su u znanstvenom smislu uspjeli ostati posve bezimni i nakon što su na Institutu i na Sveučilištu zaradili mirovine.

Nisu, međutim, svi prigovori i sve kritike na račun Tuđmana kao povjesničara bili promašeni, a ona Bobanova *zapažanja* – upravo tim terminom, tako tipičnim za sustav boljševičkog *preodgoja* koji se u našoj slobodnoj, socijalističkoj, samoupravnoj i nesvrstanoj domovini provodio najčešće u kamenolomima, u rudnicima i u drugim ustanovama pogodnima za organiziranje prisilnoga rada, Boban je nazvao svoje opaske – koja je obnovljeni Matičin *Vijenac*, iz razloga koji su također bili sve prije nego znanstveni, oćutio potrebnim iznova podastrijeti hrvatskoj javnosti i sredinom 1990-ih, znala su biti i polemički vješto sastavljena i duhovita – ali je i danas teško, a sutra će biti još teže, osporiti da je Tuđman i kao povjesničar znao misliti, i da je znao što piše i zašto piše baš to što piše – i da se nije ustručavao hrvatsku povijest gledati hrvatskim očima, za razliku od većine svojih kritičara koji su svoje nehrvatske, pa i protuhrvatske poticaje proglašavali takozvanom znanstvenošću – pa će iza njega i na tome planu ostati više nego iza većine onih koji su manje ili više uredno bilježili arhivske oznake, točke i zareze, prepisujući iz jedne bilježnice u drugu i obično ne videći šumu od stabala te nerijetko uopće ne razumijevajući povijesne procese, a u pravilu ih tumačeći tako da se jugoslovenstvo i Jugoslavija proglaše smislom postojanja hrvatskog naroda i svrhom njegove povijesti (kao što je, recimo, ocjenom da je to bila jedina ispravna orijentacija hrvatske politike, znao nedvosmisleno sugerirati Jaroslav Šidak, jedan od stalnih trnova i u Tuđmanovoj peti).

Svjestan da intelektualca ne čini samo znanje nego i hrabrost, Tuđman je odlučno branio vlastita historiografska i politička uvjerenja. To ga je 1967. stajalo isključenja iz Partije i smjene s čela Instituta koji će istom 1990. biti preimenovan u Institut za suvremenu povijest, i koji će hrvatsko ime, pod *firмом* širenja znanstvenoistraživačkog interesa (jer bez toga kao da nije mogao biti hrvatski?), dobiti tek u poslijeolujnoj 1996. godini. Došao je na čelo te ustanove političkom odlukom; političkom odlukom je i maknut, a njegova je smjena, samo na prvi pogled paradoksalno, bila jedan od uloga u privremenu pobjedu jugoslavenske federalističke struje koja je popuštanje režimskih stega nakon pada Aleksandra Rankovića u srpnju 1967. iskoristila za frontalni napadaj na institucije unitarizma, od pravopisa i naziva jezika, preko deviznog režima i gospodarskog centralizma, sve do naziva i definicije federalnih jedinica komunističke Jugoslavije, odnosno od Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika do ustavnih amandmana.

U tim događajima i procesima koje će protivnici nazivati masovnim pokretom ili *maspokom*, a skloni im sudionici i promatrači uskoro, po praškome uzoru, zagrebačkim proljećem – dok ga danas općenito prepoznajemo kao hrvatsko proljeće premda ga strani političari, povjesničari i politolozi uglavnom nisu

registrirali ni onda, ni danas (što svakako valja zahvaliti i domaćoj kvislinškoj eliti, toliko zaslužnoj i za nastanak bezbrojnih crnih legendi o vlastitom narodu) – Tuđman sudjeluje iz drugoga plana: razmjerno daleko od svjetala reflektora koja tih mjeseci tako privlače reformističko partijsko vodstvo, ljude iz vodstva Matice hrvatske ili prvake studentskoga pokreta, ali ipak puno vidljivije od crkvene hijerarhije, a pogotovo od hrvatskih nacionalista, onih u emigraciji, i onih u domovinskim katakombama.

I potonji, naime, tih mjeseci lakše dišu i počinju se nadati, ali – dosljedno svom protujugoslavenstvu i antikomunizmu – u svemu ipak primarno vide unutarpartijsku frakcijsku borbu, pa dijelom racionalno, a dijelom i instinktivno strahuju da bi pobjeda reformističkoga krila, doduše, jamačno smanjila stupanj represije (i, kako se netko izrazio u sličnome kontekstu, nesumnjivo popravila kvalitetu slamarica u ćelijama političkih zatvorenika), pa bi možda dopustila puku i to da s vremena na vrijeme maše hrvatskim zastavicama (uz uvjet da su one providene “socijalističkim oznakama” i praćene partijskim i državnim barjacima), ali bi dugoročno, po posljedicama za krajnji cilj, hrvatsku državnu neovisnost, mogla biti supstancijalno izjednačena s pobjedom unitarista, jer među središnjim protagonistima proljećarskog preporoda – kako će poslije priznati urednik *Hrvatskoga tjednika* Vlado Gotovac – nikad kao u to vrijeme i upravo zbog te reformističke groznice nije bila čvrsta vjera u Jugoslaviju i u socijalizam.

U to doba, dok se bježe bitka za reformu i učvršćenje Jugoslavije, Tuđman objavljuje svoje studije o hrvatskome mjestu u Europi naroda i država, i u konfederaciji europskih ideja, i svoje rasprave o Stjepanu Radiću, pridonoseći tako širenju vidika te novom buđenju staroga kulta jednog prvoborca socijalnih, ali nesocijalističkih ideja, time jasno ukazujući na postojanje drugih, donekle već iskušanih i uvjerljivih utrenika pri rješavanju nacionalnih i klasnih pitanja izvan propisanih komunističkih, marksističko-lenjinističkih formula. Usporedno s time, s nizom drugih hrvatskih autora stasalih u partizanskim i komunističkim redovima, koji su o mnogim drugim stvarima mislili različito, pa nekad bili i u međusobnoj zavadi, on daje i svoj prilog borbi za bolju prošlost, demokratičniju i hrvatskiju od stvarne prošlosti onoga što se – premda skućeno na komunističke i mali broj socijaldemokratskih likova (jer su socijaldemokrati u komunističkom bestijariju još u međuraću neopozivo svrstani u *socijalfašiste* pa su i sad negativno obilježeni) – otad sve češće naziva hrvatskom ljevicom.

Tom manufakturnom proizvodnjom naknadnoga hrvatstva – za industrijsku je bilo volje, ali nije bilo uvjeta! – mjesto u hrvatskome Panteonu htjelo se osigurati ne samo Krležinim *Baladama Petrice Kerempuha* i Cesarčevu *Sinu domovine* nego i Osmoj konferenciji Mjesnoga komiteta KPJ za Zagreb, Anindolu, Žabenskoj šumi pored Siska i Kerestincu, koji više ne simbolizira pokolj iz 1936. i prestaje biti tamnica iz 1945./46., a reducira se na simbol stradanja komunističke elite hrvatskoga podrijetla koja bi u tome dramskom uprizorenju bila žrtvovana s ciljem da položaj miljenika Kominterne preuzmu srpski komunisti koji su tih predratnih i ratnih mjeseci doista mahom zauzeli vodeća mjesta u partijskim organizacijama u hrvatskim zemljama.

U jednom činu te historiografsko-političke operete, jedan će takozvani zatvorski natpis dobiti onaj legendarni dočetak (“Živjela sovjetska Hrvatska!”), pa će ga, u aranžmanu s kerestinečkim uznikom Zvonimirom Komaricom i drugovima, u tobožnjemu grafološkom vještačenju – koje, dakako, ni s kakvom grafološkom strukom nema veze (jer je toj struci posve nepoznato vještačenje fotografskog zapisa rukopisa s nekoga grubo ožbukana betonskoga zida), a još bizarnije je postalo to takozvano vještačenje nakon priznanja samoga vještaka da nikad nije vidio verzalom pisani rukopis Augusta Cesarca (jer takav jednostavno ne postoji), pa ostaje misterij, s kojim je neprijepornim rukopisom uspoređivan prijeporni, i kako je na fotografiji analiziran pritisak olovke na beton te kojom je analizom te fotografije utvrđeno vrijeme proizvodnje olovke – neupitno Cesarčevim proglasiti grafolog Željko Sabol, miljenik i zet drugoga jednoga dragoga i znamenitoga druga, Ivica Gretića, pripadnika takozvane zagorsko-zagrebačke partizanske fronte.

Tako je, dijelom i u intimnome obiteljskom ozračju, stvoren jedan od ključnih, uz sisački mit možda i najvažniji *dokaz* o hrvatskome državotvorstvu takozvane hrvatske ljevice. Zbog mnoštva drugih svjesnih i nesvjesnih previda na slavu i hvalu svoje struke – pa i za gotovo nevjerojatno previđanje ne samo disgrafijskih nedostataka nego i ekavskih oblika u takozvanome zatvorskom zapisu (*poslednji, streljanje*), koje su svojom tradicionalnom kritičnošću previđali razni dostavljači, tekliči i službouljudni pisari poput Zvonimira Komarice i Cesarčeve hagiografkinje Zorice Stipetić, i koji su u posvemašnjem neskladu s ijekavicom kojom se je Cesarec tada dosljedno služio, kako svjedoči njegov dnevnik iz toga doba – Sabol će u devedesetima postati tajnikom Hrvatskoga državnog sabora (što, uostalom, potvrđuje brojna svjedočenja o osjećaju zahvalnosti kao jednom od važnih Tuđmanovih svojstava).

A malo nakon što sam mu jednom, u saborskoj zgradi, predao svoj neobjavljeni rukopis u kojem se, osloncem na najpoznatije grafološke priručnike, nabraja dvadesetak (!) smrtnih grijeha koji su protiv te struke počinjeni prigodom toga znamenitog *vještačenja* – pa onda o tome u nekoliko navrata, i u četiri i u više očiju, razglabao na zagrebačkom Jarunu – Sabol je 24. rujna 1999. pošteno, doduše, ne sasvim izravno, ali posve nedvosmisleno (riječima: “Razmislite o prilikama početkom 60-ih, pa se upitajte, je li to s mojim vještačenjem nakon Rankovićeva pada Hrvatima koristilo ili im je štetilo?”) priznao svoj *obolus* tomu ljupkom bajkopisanju.

Tuđman je po svoj prilici točno znao o čemu se radi, pa se u njegovim raspravama takozvani zatvorski natpis i ne pripisuje samomu Cesarcu, nego “Cesarcu i drugovima”. A u vrijeme toga Sabolova priznanja, uostalom, već je bio odigran i treći, ponajvažniji čin toga scenskog uprizorenja, onaj u kojem su i službeno – ponajviše Tuđmanovim programskim odrednicama Hrvatske demokratske zajednice i ustavnom preambulom proizišlom iz njegova pera – amalgamirane međusobno suprotstavljene ideologije (što, dakako, Tuđmanovi nekritični apologeti neumorno poriču, jer da je predsjednik htio samo mirenje ljudi, a ne i ideologija) te je kanoniziran taj stožerni element mita o hrvatskoj ljevici koja da je sanjala o *sovjetskoj Hrvatskoj* (što su joj, uostalom, barem do druge polovice

lipnja 1941., otvoreno, pa i na kerestinečkom dvorištu, nudili i predstavnici tadašnjega hrvatskoga režima, znajući ih čak i moliti, da se, ako baš hoće, protiv ustaškog režima i njegovih savezništava bune i bore kako god znaju i mogu, ali da ne ustaju protiv države kao takve).

Preostali crnački posao prepušten je poslovično podatnim piscima školskih udžbenika, prepisivačima tuđih misli i nekritičnim kompilatorima kojekakvih službouljudnih kupusara, koji podvijena repa i spuštenih trepavica reflektiraju na potpore, dotacije i srodne srebrnjake, pritom i sebe i nas tješeći kako je njihov prepisivački rad na ovjekovječenju umiljatih pripovijesti, eto, višestruko koristan (koristan barem onoliko koliko nam je, kao što iz dana u dan vidimo, koristilo Sabolovo vještačenje i koliko nam koriste oni periodični obredi na rubu Žabenske šume kod Siska te slične manifestacije i pohvale crvenim zvijezdama s pet krakova, što nam stalno nameću kompleks krivnje i, u težnji da petrificiraju jugoslavensku komunističku baštinu, sve nas okreću prošlosti, osobito onda kad propovijedaju tobožnju budućnost), pa mu u zube zato i ne treba prestrogo gledati.

Em smo Horvati, što bi u svoje doba kazao Pjesnik.

Od prvoga dana nema nikakve dvojbe da je upravo Tuđman pisac ustavne preambule, nenormativnog dijela ustava iz kojega se zamjernom upornošću svakodnevno citira, pa i nateže i reinterpretira te normom proglašava ona alineja o ZAVNOH-u, ali se još zamjernijom upornošću previda ona alineja o odbacivanju komunističke ideologije i njezinih izvedenica. Ni on sâm, plaćajući tim formulacijama skup danak i vlastitoj prošlosti i ondašnjemu političkom trenutku u kojem su se nad Hrvatskom nadvijali crni oblaci, vjerojatno nije uočavao kako će takav njegov tekst i takvo njegovo čitanje produljiti višedesetljetni rascjep u hrvatskome nacionalnom biću te omogućiti preživljavanje jugoslavenske i komunističke baštine odnosno njezinu regeneraciju u ruhu takozvanog antifašizma (takozvanog, zato što se je vrlo brutalno, neselektivno i nemilosrdno obračunao sa svim oblicima nekomunističkog otpora fašizmu i nacionalsocijalizmu, od onoga građanskoga i katoličkoga do onoga mačekovskoga i rojalističkoga), i da će se upravo taj i upravo takav antifašizam u perspektivi nametati kao vrhovni arbitar naše povijesti, naše sadašnjosti i naše budućnosti.

A budući da je uporno ponavljao notornu istinu da znanost znači stalno preispitivanje postojećih spoznaja, ponajmanje mu je padalo na pamet da će taj djelić njegove preambulske formulacije poslužiti kao ideološka batina kojom se već desetljećima pokušavaju ušutkati svi koji i o toj prošlosti i o našoj sadašnjosti misle drugačije. No, da je pred kraj života postao svjestan kakve rizike i opasnosti krije simbioza tuđinskih interesa te uvijek raspoloživoga satelitskoga, sluganskog soja u Hrvatskoj, koji naperenih ušiju čeka da ga se pozove na janjičarsko ušutkavanje vlastitog naroda, rječito govori Tuđmanova intervencija u članak 141. hrvatskoga ustava, čijim je drugim stavkom propisano: "Zabranjuje se pokretanje postupka udruživanja Republike Hrvatske u saveze s drugim državama u kojem bi udruživanje dovelo, ili moglo dovesti do obnavljanja jugoslavenskoga državnog zajedništva, odnosno neke balkanske državne sveze u bilo kojem obliku." Stvarnost nas posljednjih dvadesetak i više godina uvjerava u to da se ta

ustavna norma, formulirana ekstenzivno i s iznimno širokim opsegom zabrane (“u bilo kojem obliku”) na raznim razinama nastoji zaobići, ali to ne mijenja činjenicu da bi se ta pravna i etička zapovijed, koja bi se mogla i trebala smatrati Tuđmanovom političkom oporukom, u javnosti zapravo nikad ne spominje. Za njom baš nikad ne posežu ni njegovi formalni nasljednici koji će inače svaki svoj potez, osobito onaj nepopularni i onaj sa zapadnobalkanskom i jugosferskom aromom, braniti pozivanjem na Tuđmanovu baštinu.

Oni, pak, koji su Franju Tuđmana pobliže poznavali u vrijeme hrvatskog proljeća, tvrde da je on već u to doba bio uvjeren kako je hrvatska državna neovisnost cilj bez alternative. Među takvima je, svjedoči niz ljudi kojima se može vjerovati i zbog toga što ne vide idola ni u jednome od njih dvojice – bio i Bruno Bušić, tadašnji Tuđmanov suradnik i kasnija žrtva udbaškoga atentata u Parizu 1978. godine. U samostalnoj Hrvatskoj Bušić zacijelo ne bi postao tako poznatim i slavljenim simbolom borbe i nastojanja hrvatske političke emigracije, da se legendom o njemu nije moglo hraniti i legendu o Tuđmanu. Bez neke realne podloge, dakako, ne bi bila moguća legenda ni o Bušiću niti o Tuđmanu, ali kasniji pokušaji manipulacije tim legendama i njihovo pretvaranje u mitove ne mijenja ništa na važnosti Bušićeva svjedočenja: prema njegovu je uvjerenju Tuđman, nasuprot kunktatorima iz reformističkoga komunističkog vodstva, bio jedini koji još u 20. stoljeću može uspješno predvoditi borbu za državnu neovisnost. Tuđmanove pritvorske bilješke iz Petrinjske 18, njegov “zatvorski dnevnik iz 1972.,” sugerirao bi, doduše, možda i drugačije: prema njima je on i Dan jugoslavenske republike 1972. dočekaao kao jugoslavenski federalist.

Svakako je moguće da su tamošnje umjerenjačke fraze i žalopojke nad samim sobom kao prezrenim sinom, tada još ne i pastorkom jugoslavenske revolucije, bile motivirane i bojaznima da bi te bilješke mogle pasti u ruke policiji, ali je vrijedno zabilježiti da je pretposljednog dana studenoga, vozeći se zagrebačkim ulicama, Tuđman primjećivao kako su privatne kuće okićene pretežno hrvatskim zastavama (naravno, onima “sa socijalističkim obilježjima” koja su Tuđmanu toliko logična da ih posebno i ne primjećuje!), a svega nekoliko je onih na kojima je samo jugoslavenska: “Na kući mojih susjeda Krajačića, Vasića i Manolića – samo partijska.” Nije tada budući predsjednik samostalne Hrvatske mogao slutiti da će mu nepuna dva desetljeća poslije ponajbližim suradnikom postati upravo taj Manolić, koji je i njega i njegove dugo izbjegavao, i koji je tom jednobojnom, crvenom zastavom i te sumorne godine svjedočio svoj politički monoteizam i svoju životnu praktičnost: kao nekadašnji egzekutor njegove volje, on je vrlo dobro znao koliko je nemilosrdan bog kojemu se u socijalističkoj Jugoslaviji jedinomu smije moliti.

A koliko se je udaljio od većine svojih nekadašnjih drugova, Tuđman je pokazao svojim rukopisima koji su nastali nakon sloma hrvatskoga proljeća i iz kojih izbija jasna svijest o tome da za Hrvate po posljedicama nema bitne razlike između ustaškog poraza i partizanske pobjede. Njegovo, pak, iznimno hrabro i sadržajno obrambeno slovo na drugome političkom procesu kojemu je izvrnut, ono iz 1981., široko je odjeknulo i u domovini i u emigraciji: dotadašnji osobenjak i čudak, proskribiran kao “najmlađi Titov general”, omražen kao am-

biciozni skorojević i podcjenjivan kao plagijator i kompilator, Tuđman postaje ime koje se sve češće u zvonkim tonovima spominje i na stranicama onih listova i časopisa hrvatskih političkih prognanika koji se ne zadovoljavaju nostalgичnim obilježavanjem obljetnica i komemoriranjem žrtava. To je mjenica koju će on znati unovčiti pred kraj 1980-ih, kad prvi od viđenijih hrvatskih *disidenata* krene u posjet hrvatskim iseljeničkim zajednicama.

Oko toga njegova gotovo žilvernorskoga puta oko svijeta ima nešto što se uvijek spominje: hipoteza da je putovnicu dobio kao prvi od *disidenata*, u svojevrsnom mefistofelskom aranžmanu s onim dijelovima jugoslavenskoga režima koji su naslućivali promjene na svjetskome planu i koji su postali svjesni da se postojeća kvislinška elita nije kadra oduprijeti sve agresivnijemu velikosrpskom ekspanzionizmu koji bi ju u sklopu tzv. jogurt-revolucije mogao ne samo pomesti nego možda i povješati po usputnim stupovima i vitim stablima zagrebačkih parkova (jer ako je ustašom proglašen Stipe Šušteršič, što bi se moglo kazati za one naše janjičare koji su bili ipak manje borbeni i manje dosljedni “borci protiv hrvatskog nacionalizma” od toga odnarođenog Zagvoždaka kojega je Petar Šegedin ovjekovječio kao Portugalca?).

Ima, međutim, oko tih Tuđmanovih putovanja i ono što se gotovo nikad ne spominje: prvo, da on nikada – pa ni u onim rijetkim prigodama kad je dolazio u dodir sa stranim političkim čimbenicima (primjerice, onda kad je *incognito* otputovao u inozemstvo, a Branko Salaj mu omogućio susret s nekim poznatim švedskim političarima) – nije trgovao nacionalnim interesima niti je davao kakva obećanja i zauzvrat tražio bilo kakvu *plaću*; i drugo, da je svoja znanstvena i politička uvjerenja neodstupno branio i u nastupima pred onim iseljeničkim zajednicama koje su, u pravilu, svaki pokušaj relativiziranja jugoslavenske ideologije i jugoslavenske državne prakse doživljavale kao crvenu krpu. Rijetki su bili nesporazumi zbog toga: Tuđman je znao da je hrvatsko iseljeničtvo, poglavito ono političko i prognaničko, spremno otrpjeti i nova poniženja ako se čini da se time pravi barem jedan korak prema državnoj neovisnosti (pa će svijest o tome doći do izražaja i u njegovoj *personalnoj politici* kad jednom dođe na vlast te hrvatske nacionaliste, kako one iz emigracije tako i one iz domovine, ostavi na drugorazrednim položajima ili sasvim na margini); oni su, pak, osjećali da se primiču sudbonosni trenutci i da je evolucija Tuđmanovih pogleda i hrabrost kojom ih on već više od dva desetljeća brani, potencijalno važan ulog u buduću, novi hrvatski narodni preporod, kojemu je nacionalna pomirba – ideal kojemu, logično, uvijek više teže poraženi nego pobjeditelji – jedan od zaglavnih kame-nova.

No, posve su pogrješne i zapravo smiješne “norvalske” i slične teze prema kojima je hrvatska politička emigracija oblikovala Tuđmanovu političku filozofiju i presudno pridonijela njegovoj izbornoj pobjedi u proljeće 1990. godine. Još smješnije su manifestacije neznanja njegovih priučenih biografa koji bi htjeli – jer to je, valjda, romantično i, kako u političkome tako i u komercijalnom smislu isplativo – da je ideju nacionalne pomirbe preuzeo od Luburića, pa im ne pada na pamet ni tako banalna činjenica da su i drugi narodi, i na Starome kontinentu i izvan njega – bez ikakva Luburića i prije ikakva Luburića – imali potrebu za

pomirbenim notama i pomirljivijim nacionalnim politikama, pa je i u tom smislu Tuđman imao mnoštvo preteča.

Zato je od tih skribenata nerealno očekivati da znaju kako je, primjerice, i sâm Pavelić još 1949. pisao kako “Država Hrvatska živi” u obliku komunističke Narodne Republike Hrvatske (“Da, postoji Republika Hrvatska, koja ima svoju vladu u Zagrebu i svoj parlament, Hrvatski Sabor...”) – pa njezini upravljači, dakle, mogu biti ideološki nasilnici i uzurpatori, ali ipak predstavljaju jedan od polova hrvatske politike; a nerealno je očekivati i to da ti pisari znaju kako su o potrebi nacionalne pomirbe prije Luburića pisali i drugi hrvatski emigrantski autori, poput Ante Cilige ili Jakše Kušana koji je, uostalom, kako je i sâm priznao, bio pravi autor misli izraženih u tobožnjemu Luburićevu “povijesnom razgovoru” za londonsku *Novu Hrvatsku* 1960. godine.

Onima, pak, koji znaju da je Tuđman kao ravnatelj Instituta za historiju radničkoga pokreta već u prvoj polovici šezdesetih uspostavio tješnje odnose sa slovačkim povjesničarima – što je činjenica koja se smije smatrati općepoznatom – palo bi na pamet da je u prosincu 1963. Centralni komitet Komunističke partije Čehoslovačke donio “odluku o političkoj rehabilitaciji ‘slovačkog buržoaznog nacionalizma’”, kako je u predgovoru drugog izdanja svoje knjige *Svjedočanstvo o slovačkom narodnom ustanku* – prvo je objavljeno još 1964. – podsjetio Tuđmanov dobar znanac, slovački i čehoslovački partijski prvak Gustáv Husák, jedan od prvoboraca borbe za obnovu Čehoslovačke i uspostavu komunističke diktature, a poslije Dubčekov zamjenik i onda sovjetski namjesnik u čehoslovačkoj kompartiji nakon vojne intervencije snaga Varšavskoga pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine.

Husák i njegovi slovački drugovi našli su se 1939. u položaju sličnu položaju takozvane hrvatske ljevice 1941. godine. No, za razliku od Nezavisne Države Hrvatske, samostalna je slovačka država nastala prije rata, pa su ju priznali ne samo Berlin, Rim i Japan sa svojim saveznicama (koje, dakako, protivno “antifašističkim” teorijama države i prava, nisu prestale biti državama samim time što su njihove vlade odlučile pristupiti Trojnomu paktu!), ali su ju priznali i Vatikan i Švicarska i Moskva. Zato je tamošnjim komunistima bilo razmjerno lako prihvatiti krilaticu o “sovjetskoj Slovačkoj” – u međuratnom su se razdoblju, naime, kao i u Jugoslaviji, slovački komunisti i u pogledu rješenja nacionalnog pitanja pokoravali diktatu Kominterne – pa je i u ranim šezdesetima, upravo u vrijeme kad je zasnovao dobre odnose s Tuđmanom, Husák u spomenutoj svojoj knjizi, baveći se i vlastitim političkim i borbenim doprinosom protiv ondašnje slovačke državnosti, dosta odvažno pisao: “Makar kako strogo osuđujemo režim slovačke države zbog njegova fašističkog karaktera, zbog njegova vazalskog odnosa prema nacizmu itd., treba reći da se u tom periodu pojačala i učvrstila slovačka narodna samosvijest, svijest vlastite narodne egzistencije i narodnih prava, koja iz toga slijede. Prestale su jezične komplikacije i borbe, učilo se, pisalo, uredovalo slovački, postojali su formalni atributi samostalne države, i radni je čovjek živio relativno bolje nego u susjednim državama i zemljama. Ne smijemo podcjenjivati utjecaj ideje narodne države na mase puka ni u jednom narodu.”

Misliti da Tuđman – bez ikakva Cilige, Kušana ili Luburića – nije uočavao stanovite i ne sasvim male sličnosti između slovačkoga i hrvatskoga slučaja, nepristojno je, a pomisliti da bi od Bakarića i Miloša Žanka, pa i od Mike Tripala, mogao čuti riječi slične Husákovima, neozbiljno je: ovdje je indoktrinacija jugoslavenstvom i spremnost na kvislinško služenje Beogradu daleko nadilazila slovačko služenje Pragu. Zato su se nametale hrvatsko-slovačke usporedbe (nametale su se i hrvatsko-slovenske jer je i u slovenskoj eliti, emigrantskoj i domovinskoj, sazrijevala svijest o potrebi nacionalnog pomirenja). Zato Tuđman nije ni u Norvalu niti drugdje na sjevernoameričkom kontinentu naučio ništa što već nije uglavnom znao, osim što je iz tih susreta i predavanja – inače razmjerno skromno posjećivanih – shvatio da je nadomak onaj trenutak koji se ne smije propustiti. Srećom, pritom se umiješao i Prst Božji: hrvatski je puk u domovini tih mjeseci – obilježenih padom Berlinskoga zida i slomom bipolarnog svijeta, u čijem se je balkanskom zakutku velikosrpski imperijalizam prijeteći nadimao objesno poput žabe – osjetio ono što danas s matematičkom sigurnošću znade: da nekadašnji partizan i general jugoslavenske vojske i po životnome iskustvu i po političkoj zrelosti i po spremnosti da preuzme rizik i, ne na zadnjemu mjestu, po tehnologiji upravljanja, za nekoliko kopalja nadvisuje sve one koji su mu se pojavili kao konkurenti.

Zato se je on bez velikih gubitaka mogao odlučiti i na makijavelističke korake koji bi u jednome društvu nesviklu stranačkim podmetanjima u nekim drugim okolnostima zacijelo odjeknuli negativno, pa se nije ustezao jednostavno i bez milosti amputirati suparnički krug oko Marka Veselice, kojemu je nacionalna mistika bila bliža od praktične politike; ili preuzeti, pa onda radikalizirati zapravo tuđu, po mnogočemu *новообзорошк*u inicijativu Slavka Goldsteina *et consortes* iz tadašnjega Hrvatskoga socijalno-liberalnog saveza, poslije stranke, za povratak spomenika banu Jelačiću na središnji zagrebački trg. Za razliku od kunktatora u ostaloj oporbi koji su bojažljivo isticali zastave s petokrakom zvizdom i osluškivali što se šapće u Socijalističkom savezu radnoga naroda, tomu suvremenom karikaturnom obliku nekadašnje partijske Narodne fronte, Tuđman se nije ustezao kazati ono što su znali baš svi: da povratak spomenika nije puka kulturna parada u čast relativno poznatom kiparu nego je politički čin *par excellence*, budući da je uklanjanje Jelačićeva spomenika 1947. odavno postalo simbolom jugoslavenske komunističke okupacije Zagreba i Hrvatske.

Kad se u prvim mjesecima 1994. konačno razide s Tuđmanom, Josip će Manolić ustvrditi kako predsjednik Republike zapravo nije mislio da će ostvarenje samostalne Hrvatske biti moguće. Kako je tada Manolić pripovijedao u pero dopisniku jednoga bernskog dnevnika, računao je da je konfederativno preuređenje Jugoslavije najviše što njegov naraštaj može postići; korak dalje neka naprave potomci. No, kad se je otvorila prva prigoda, on ju je zgrabio, pa je, za razliku od Mačeka u proljeće 1941., koji je sudbinu Hrvatske radije prepuštao u tuđe ruke – uključujući ruke njemačkih generala, nadaleko poznatih po svome hrvatskom rodoljublju i po blagosti kojom su upravljali sudbinama okupiranih područja – Tuđman 1990./91. odgovornost preuzeo u svoje ruke i krenuo u osamostaljenje Hrvatske. Oni koji podcjenjuju njegovu ulogu u tim događajima i procesima

– pokazujući i time koliko su nedorasli i nedostojni – trebali bi pročitati onaj *predsjednički transkript* iz 1991., kad se najbližim Tuđmanovim suradnicima činilo da, zbog faktične okupacije dijela hrvatskoga teritorija i prijeteće otvorene agresije kojoj je uz bok stajala kombinacija šutnje, prijezira i pritiska takozvane međunarodne zajednice na Hrvatsku, treba ipak reterirati, odustati od nada i nagovještaja te se zadovoljiti reformom Jugoslavije.

Didaskalije u tom transkriptu i isprekidane rečenice kojima je Tuđman reagirao na taj izraz malodušnosti dočaravaju nam pravi lik jednoga autentičnog vođe borbe za oslobođenje: Ni govora! Kad bismo sada odustali od borbe za državnu neovisnost, narod bi nas s pravom prezreo kao izdajice! A samo jedan od petnaestak nazočnih, čovjek kojemu su se možda i zbog toga poslije rugali kao čuvaru državnog pečata (jer može ta titula nesmetano postojati u drugim državama, u Hrvatskoj smije služiti samo za porugu!), kazao je tada: “Tako je, Predsjedniče!” Ostali su mukom mučali, i da je, dakle, predsjednik tada bio spreman na uzmak, cijela bi svita njegovih služnika i pobočnika, satelita i suputnika, bez pogovora prihvatila taj uzmak, a možda bi se tko od njih ponudio i Beogradu, da naplati svoje srebrnjake i spasi rusu glavu. Ostavljali su takvi i Radića i Mačeka, ostavljali su i Pavelića, pa su ostavljali i Savku i Tripala; zašto sada ne bi ostavili Tuđmana? Logično je, doduše, na ovome mjestu zastati i kazati da je posrijedi ljudski materijal što ga je upravo Tuđman birao i imenovao – pa je zato odgovoran i za taj manjak njegova rodoljublja i za višak njegova kukavištva – ali konačni odgovor ostaje isti: on je tu borbu vodio odlučno i presudno, i nitko se po zaslugama za njezin uspjeh ne može mjeriti s njime.

Predbacivana mu je, dakako u istome kontekstu, a predbacuje mu se i danas, svojevrсна abolicija dojučerašnjih jugoslavenskih komunista, za koje je on dijelom vjerovao da su kadri doživjeti evoluciju i katarzu kakvu je tijekom dugih i mučnih desetljeća proživio on sâm – pa se je, nažalost, u tom idealiziranju ljudske spremnosti na vjeru u ideale pokazao prilično naivnim – dok je one druge jednostavno mamio i kupovao na tržištu ljudskih kralješnica i egzistencija uznemirenih svjetskim slomom komunizma, plaćajući ih i tom abolicijom i kojekakvim sinekurama u politici, gospodarstvu, kulturi i diplomaciji.

Smatrao je to korisnim i zbog zdravlja nacije, i zbog higijene nacionalnoga duha, i ujedno nužnim u obrani od agresije pred kojom je Hrvatska – kao toliko puta u povijesti – ostala usamljena, dok je tzv. međunarodna zajednica sveudilj brbljala o ljudskim i o nacionalnim pravima, o moralu i o slobodi, o demokraciji i o ujedinjenoj Europi, cinično čekajući kad će agresor završiti svoj krvavi posao, oprati ruke krvave do lakata, potom svezati kravatu i onda nasmiješen pristupiti zelenom stolu da s njom sklopi umiljate i unosne aranžmane.

A je li prvi demokratski izabrani predsjednik hrvatske države, u vrijeme kad je kovao slitinu Starčevića, Radića i takozvane hrvatske ljevice, slitinu koja je bila tako krhka i trošna da ju je samo vanjski pritisak mogao držati u jednome komadu, možda ipak planirao da se svi ti naši unutarnji računi dovedu u red nakon što završi rat za priznanje i oslobođenje, i je li ga u tome pretekla teška bolest i preuranjena smrt, vjerojatno nikad ne ćemo sa sigurnošću znati. Zato običavamo kazati kako u Tuđmanovo doba, nažalost, ipak nije iskorišten troskot koji

smo baštinili iz jugoslavenskoga komunizma; štoviše, da je u to doba proključao i nabujao novi korupcionaško-klijentelistički sustav koji, evo, već desetljećima nagrizava same temelje hrvatske države, prijeteći da obezvrijedi žrtve i kompromitira čak i više od same konkretne države: da kompromitira ideju hrvatske državne neovisnosti kao takvu.

Dakako, bili bismo u tim kritikama pravičniji kad bismo imali na umu da su se navlas iste ili barem vrlo slične pojave događale ili se događaju u praktično svim državama izišlim iz komunizma, što već na razini elementarne logike, sve i da nije bilo agresije i rata za oslobođenje, ograničava Tuđmanovu odgovornost. K tomu valja primijetiti da bi se mogle povući i neke druge hrvatske analogije. Recimo ona da je odiozni Khuenov odjelni predstojnik, dakle, ministar bogoštoljstva i nastave, Iso Kršnjavi, postao ne samo ključni kulturni mecena i graditelj modernoga Zagreba nego i jedan od najbližih suradnika Josipa Franka; da su ne samo austro-ugarski *naftalinci* i jugoslavenski klerikalci nego i neki od bivših prvaka ORJUNA-e kao ministri sjedili u Pavelićevim vladama; i da je i u hrvatskoj političkoj emigraciji, čak i među viđenijima, bilo i onih s uzornom jugoslavenskom i komunističkom prošlošću.

Drugim, dakle, riječima, nije problem što je Tuđman u kritičnim trenutcima – postojao o tome spomenuti prethodni mefistofelski dogovor, pa makar on bio prešutan, ili takav dogovor uopće ne postojao – odlučio i ljude s takvom prošlošću upregnuti u hrvatska narodna i državna kola; problem može biti samo u tome, je li pritom odabrao prave ljude. I kad nam se učini da nam je iskustvo dostatno, i da odgovor na to pitanje znademo i bez premišljanja i dvojbi – da je, dakle, taj odgovor niječan odnosno za Franju Tuđmana nepovoljan – možda je dobro upitati se jesu li se oni njegovi suradnici koji su dolazili s druge, nejugoslavenske i protokomunističke strane, makar na drugorazrednim položajima koji su ih dopali u onim šahovskim kombinacijama Tuđmanove kadrovske križaljke, pokazali moralnijima, sposobnijima i nacionalno odgovornijima? A onda bismo se mogli upitati ne bi li i ta dihotomija mogla dodatno definirati granice Tuđmanove odgovornosti.

Da je osjećao i htio zadovoljiti cijelo hrvatstvo, pokazuje njegov odnos prema iseljeništvu, prema Hrvatima u Bosni i Hercegovini, Vojvodini i Boki, kao i županijski ustroj države, dvodomni Hrvatski državni sabor i sastav vlada u kojima se je nastojalo voditi računa i o zastupljenosti hrvatskih regija. Bilo je, doduše, u svemu tome i dosta pogrešaka i puno propusta – ne jednom zbog toga što je u posljednjem razdoblju života počeo svoju stranku smatrati jedinim autentičnim predstavnikom hrvatskog naroda, očito ne shvaćajući da time otvara Pandorinu kutiju ulizništva i negativne selekcije – ali mu i tu agresija i rat mogu poslužiti ako ne kao isprika, a ono barem kao objašnjenje. A njegova se je politička vještina ogledala i u njegovoj svijesti o važnosti koju prosječan Hrvat pridaje osjećaju nacionalnog dostojanstva. Zato je nerijetko ostavljao dojam da je spreman na sukob s cijelim svijetom, dojam koji je u nepomirljivu neskladu s onim znamenitim zagrebačkim grafitom: “Ne dajte mu olovku!”

Bilo je, dakako, u toj Tuđmanovoj drskosti i sustava i taktike: javnosti se je uvijek više primala forma od sadržaja, pa je ona zato lakše pamtila ono njegovo

sijevanje očiju, oštre izjave na račun američke državne tajnice Madeleine Albright ili ono zveckanje oružjem oko Martin Broda, nego činjenicu da bismo malo nakon toga popustili: i Bruxellesu i Washingtonu i Haagu. Razumije se: nije Tuđman popuštao rado ni lako, ali je stalno imao svijest o granicama rizika i o alternativni koja prijeti. A uza sva ta svoja svojstva i vrline, imao je i ono bez čega ničega ne bi bilo: imao je, skupa sa svima nama, još i sreće, i to ne jednom. I bez velika bi se truda moglo zabilježiti barem pet prijelomnih trenutaka u kojima ga je sreća pomazila bez njegovih osobitih zasluga i mudrosti.

Prvo, sretna je okolnost bio slom bipolarnog svijeta koji je, pored ostaloga, omogućio ujedinjenje Njemačke, a time i posljedičnu potrebu te zemlje da iz političkog patuljka postane ono što joj po njezinu geopolitičkom položaju, gospodarskoj moći i demografskom potencijalu pripada: jednom od vodećih europskih sila, koja je svoje ponovno političko rođenje morala manifestirati i svojim utjecajem na procese u području koje joj ponekad i protiv svoje volje, zbog geopolitičkih zakonitosti oduvijek naginje.

Drugo, imao je sreću da je postao predsjednikom države u vrijeme kad je svijet barem verbalno prisezao načelima međunarodnoga prava (dok je jedva pola stoljeća prije politička moda bila posve suprotna, pa su, primjerice Mussolini i Hitler godinama nekažnjeno ponavljali kako ugovori nisu vječni, da ovise samo o odnosu snaga i da zadana riječ postoji samo zato da bi bila prekršena). Znao je Tuđman, dakako, da i u njegovo vrijeme iza toga svečanog zaklinjanja u pravo i pravdu počiva posve drugačija stvarnost, ali ipak – lakše je bilo imati barem ta načela na svojoj strani, nego goljoj sili i ravnodušnosti svijeta suprotstavljati samo vlastitu nemoć.

Treće, imao je sreću da su nasuprot njemu stajali ljudi koji su općoj javnosti, hrvatskoj i jugoslavenskoj, pa i europskoj i svjetskoj, bili i osobno antipatični – poput arogantnog Slobodana Miloševića ili vrha Jugoslavenske narodne armije utjelovljenog u sirovome i brutalnom Blagoju Adžiću (da i ne govorimo o ograničenu i bahatu seoskom *milicioneru* poput Mile Martića koji je baš na svakom koraku nadaleko širio zapah svog primitivizma) – pa su njihove zamisli, planovi i ambicije teže pronalazili simpatije čak i kod onih koji bi svoj život inače bili dali za Jugoslaviju.

Četvrto, Fortuna ga je pomazila i onda kad je vrh Jugoslavenske narodne armije 1991. pomoć i potporu potražio u pučističkim i neoboljševičkim sovjetskim vojnim i civilnim krugovima, što je mnogim zapadnim zagovornicima očuvanja Jugoslavije – pa i onima koji su to očuvanje zastupali, između ostaloga, i zbog straha od nepredvidivih posljedica raspada SSSR-a – bio jasan znak da opstanak Jugoslavije ne mora nužno značiti stabilnost, nego može generirati novu destabilizaciju Staroga kontinenta.

I, na koncu, peti je put Tuđman imao sreće kad su pobunjeni Srbi – predvođeni mudrim Martićevim vodstvom – rezolutno odbili Plan Z4 koji su tijekom 1994. formulirali, a početkom 1995. i formalno predstavili diplomatski predstavnici Sjedinjenih Američkih Država, Rusije, ondašnje Europske zajednice i Ujedinjenih naroda, i koji je srpskim pobunjenicima (uz koje su, dakako, stajali i mnogi današnji srpski nazoviumjerenjaci i apostoli takozvanog suživota), davao

puno više od autonomije, nudeći im na okupiranu i etnički očišćenu prostoru zapravo državu u državi. Jer, da su oni taj plan prihvatili, pitanje je, bi li – ako bi je uopće bilo – “Oluja” bila onakva kakva je bila, i bi li danas Tuđmana proklinjali i oni koji tridesetak godina žive od sjaja njegova imena, obećavajući nam da će se i ubuduće verbalno zaklinjati u njega čak i onda, ili osobito onda, kad se na ovaj ili na onaj način budu izrugivali njegovoj političkoj baštini.

Sudbina i pravda htjeli su drugačije, pa mi danas, razapeti između ideala i stvarnosti, imamo povlasticu ponekad smetnuti s uma da je u Tuđmanovo doba okupacija trostruko veće površine našega narodnoga i državnog područja trajala gotovo dvostruko dulje od one koja je formalizirana u svibnju 1941. godine. I Tuđman je na nju pristao teškom mukom; ona ga je stajala zdravlja i života, ali on je na koncu i najzaslužniji što danas imamo razloga zaboravljati nju, a pamtiti njega. To, doduše, ne znači da je lako – ako je uopće moguće – odrediti pojam *tuđmanizma* i opisati mu sadržaj, kao što se to već više od dva desetljeća pokušava s raznih strana zbog uvijek istih, dnevnopolitičkih računa, tako da se dogmom proglašavaju pojedine Tuđmanove ocjene, fraze i doskočice, od one o Josipu Brozu i ZAVNOH-u do one o HOS-u i takozvanim euroatlantskim integracijama. U stvarnosti, pak, nijedna od tih tobožnjih dogmi nije ništa doli dio njegove političke taktike: jedina konstanta u kontinuitetu Tuđmanovih mijena tijekom posljednjih triju desetljeća njegova života bila je i ostala Hrvatska.

Slabije je sreće, nažalost, bio u Bosni i Hercegovini, gdje mu Hrvati danas uglavnom ne spočitavaju odustanak od zahtjeva za posebnom hrvatskom teritorijalnom jedinicom u sklopu te države (premda ipak ima onih koji ga optužuju za raspirivanje takvih nadanja još od uspostave Hrvatske zajednice Herceg-Bosne 1991., pa tvrde da je upravo njegova politika kriva što smo u tim pokrajinama pred biološkim nestankom!). Tzv. međunarodna zajednica – koja je serijski izrađivala tzv. mirovne planove što su faktično poticali hrvatsko-muslimanski sukob i disoluciju te zemlje – već desetljećima ga okrivljuje zapravo za svoje, a ne za njegove grijeh, dok ga Bošnjaci-Muslimani, računajući na tuđe kratke pameti ili partikularne interese svojih voljkih ili nevoljkih saveznika i simpatizera, pa i njihove nečiste savjesti, sve oštrije i sve brutalnije optužuju da je agresor (pa i time da je dijelove Hrvatske vojske povremeno slao u Hercegovinu) i da je istodobno dezertter, odnosno izdajica Bosne i Hercegovine (jer da je dijelove Hrvatske vojske povukao iz Bosanske Posavine).

Tuđman se, po običaju, odupire svim tim nasrtajima. A u stvarnosti je taj dio njegove političke doktrine izvorno bio formuliran na knjiškom shvaćanju da su bosansko-hercegovački muslimani podrijetlom većinom Hrvati, pa jedva čekaju kad će stupiti u Hrvatsku demokratsku zajednicu i u hrvatsku državu – u što je uvjeravao mnoge svoje sugovornike, od Alije Izetbegovića do Davora Perinovića – potom je ta dodrinaška ambicija reducirana na prostor što se u određenoj mjeri podudara s područjima koja su nekad bila u sastavu Banovine Hrvatske (što mu zlonamjernici inače pripisuju kao izvorni i primarni cilj tvrdeći da je Banovina Hrvatska, kao instrument očuvanja Jugoslavije 1939., bila davni san čovjeka koji je htio hrvatski izlazak iz Jugoslavije!). Nema, međutim, ni najmanjega znaka da

bi Tuđman pozivao ili poticao na zločin, niti ima, koliko je poznato, ni najmanjega znaka da bi svoj interes ograničio na Hrvate iz zapadne Hercegovine.

Nije se tim prostorom zadovoljavao ni u teritorijalnom smislu, što mu je, očito, Izetbegović u nekoliko navrata nudio – kao što je cijelu BiH odlučio majestetično ostaviti u amanet Turskoj – valjda držeći da tim komadom Bosne i Hercegovine može raspolagati kao lenski gospodar ili barem kao pripadnik naroda koji je, tobože, u tim zemljama temeljni, pa mu zato u BiH pripadaju neka posebna, a perspektivi možda i sva prava. No, Tuđman je, umjesto želje za podjelom Bosne i Hercegovine ili za prisvajanjem nekoliko zapadnohercegovačkih općina, zapravo težio osiguranju položaja i jednakopravnosti Hrvata u cijeloj BiH, pa su mu, posve logično, bile apsolutno neprihvatljive ambicije nekih protagonista takozvane hercegovačke koncepcije koji su malo hajali za Hrvate u srednjoj Bosni i Bosanskoj Posavini.

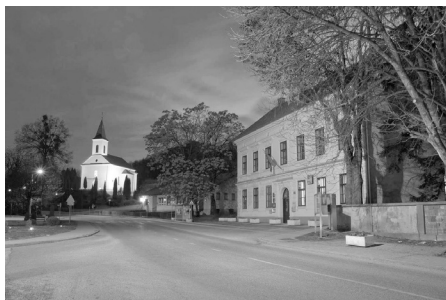
To se, međutim, zbog raznih razloga nije jasno vidjelo ni onda, a malo se primjećuje i danas, pa je i u hrvatskim redovima tzv. politika prema Bosni i Hercegovini bila i ostala najkontroverznijom i najosporavanijom točkom Tuđmanove strategije. Pritom se je ponekad moglo učiniti da nema razlike – a bilo ih je, itekakvih! – između kritika koje su se nadahnjivale romantičnim starčevićanskim, pa i *endehaškim* sentimentima, i onih koje su izvirale iz recidiva avnojsko-zavnohaškog jugoslavenstva; danas, pak, kad imamo razloga strahovati da Bosna i Hercegovina polako, ali neumitno prestaju biti i hrvatskim zemljama, nitko ozbiljan ne može kazati da bi i s današnjim iskustvom, i sa spoznajama generala poslije bitke, znao i mogao povući puno bolje poteze od onih koje je u svoje doba, među vukovima što su režali sa svih strana, vukao Franjo Tuđman, čovjek koji je i bez toga bio na svjetskoj vjetrometini.

Bit će da je i to jedan od elemenata zbog kojih o njemu s razumijevanjem, pa i simpatijama, sve češće govore i oni koji su mu bili nacionalno-politički i ideološki protivnici. A činjenica da se Hrvatske barem nominalno danas ne usuđuju otvoreno odreći ni oni koji ju intimno i dalje ne prihvaćaju, i kojima bi po volji bilo baš svako rješenje uz uvjet da nije hrvatsko, jamačno je najvrjedniji plod njegove političke borbe.

Zagreb, 24. listopada 2021.

Franjo Tuđman

Veliko Trgovišće

ZADARSKA SMOTRA
ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I UMJETNOST

GODIŠTE LXXI.
BROJ 1-3, 2022.

ZADAR, 2022.

Nakladnik
Ogranak Matice hrvatske u Zadru

ZS

Za nakladnika
Radimir Jurić

Tajnica uredništva
Anica Serdarević

Glavni i odgovorni urednik
Josip Lisac

Lektor
Anđela Milinović Hrga

Uredništvo
Đuro Blažeka (Zagreb)
Adnan Čirgić (Podgorica)
Helena Dragić (Mostar)
Katarina Ivon (Zadar)
Josip Lisac (Zadar)
Zvezdan Strika (Augsburg)
Ante Uglešić (Zadar)

Grafičko oblikovanje
Jakov M. Vežić

Slog
Meri Lozić

Tisak
Denona Zagreb

Tiskano u 500 primjeraka

*Izvor fotografije dr. Franje Tuđmana:
Ured predsjednika Republike Hrvatske*

Časopis se objavljuje uz financijsku potporu:

Zadarska smotra izlazi tromjesečno – Nakladnik: **Ogranak Matice hrvatske u Zadru** – Glavni i odgovorni urednik: **Josip Lisac** – Uredništvo i uprava: **Don Ive Prodana 1, 23000 Zadar**, telefon: **023 211 891**, e-mail: **mh@zd.t-com.hr** – Mrežna stranica: **www.ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr** – Cijena pojedinom primjerku: **50 kn**, dvobroju: **70 kn**, trobroju: **100 kn**, godišnja pretplata: **150 kn**, godišnja pretplata za inozemstvo: **50 eura** – Pretplatu i narudžbe upućivati u korist žiroračuna Ogranaka Matice hrvatske u Zadru, **IBAN HR8224070001100044634** (s naznakom: **za Zadarsku smotru**).

ZADARSKA SMOTRA

Sadržaj

POEZIJA

Tragovi dubokog prijateljstva	11
Luko Paljetak – Tonko Maroević	
Pjesme	18
Elis Baćac	
Pjesnikovanje	22
Srebrenka Barić	
Tri pjesme	23
Adolf Polegubić	
Zavjetrine (obiteljski ciklus u nastajanju)	26
Sanja Franković	
Pjesme	39
Rudolf Mihael Brlečić	
Dvije mene ne mogu zaspati (5 lirskih zapisa)	43
Stanka Gjurčić	

OBLJETNICE

Molière, naš suvremenik. U povodu 400. godišnjice rođenja	47
Mirna Sindičić Sabljo	
Don Ivo Prodan – svećenik, kulturni djelatnik i političar (1852. – 1933.)	51
Vjekoslav Čosić	
Milivoj Šrepel	58
Danko Plevnik	
Pjesnik dubinskih i sudbinskih promišljanja. U povodu 100 godina rođenja Nikole Milićevića	64
Stijepo Mijović Kočan	
Franjo Tuđman: o stotoj obljetnici rođenja	70
Tomislav Jonjić	
Josip Bobi Marotti (1922. – 2011.)	93
Teodora Vigato	
Sjećanje na Krešu Golika o stotoj obljetnici rođenja	97
Zlata Bujan-Kovačević	
Devet desetljeća od rođenja Tomislava Ladana	101
Mate Kovačević	